

ва (СУ РСФСР). 1921. №49. Ст.256. 3. Кутьина Г.А. Об обеспечении сбора натуральных налогов в начале нэпа //Советское государство и право. 1991. №2. 4. Сборник законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР, издаваемых при управлении делами СНК СССР (СЗ СССР). 1925. №70. Ст.518. 5. Положение о взимании налогов. Комментированное издание. Сост. М.Р. Сперанский. М., 1926. 6. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду СРСР, що видається при керуванні справами РНК СРСР (ЗЗ СРСР). 1925. №68. Ст.508. 7. Частная торговля Союза ССР: Материалі НКТорга. М.,1927. 8. Казаков П.К. Положение о взимании налогов. Изд. 2-е, испр. й доп. М.,1930. 9. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-Крестьянского правительства Украины (СУ УССР). 1922. №36. Ст.553. 10. СУ УССР. 1921. №70. Ст.571. 11 .СУ УССР. 1922. № 1. Ст.4. 12. Бюлетень Народного комісаріату юстиції УСРР. 1927. №37.

Надійшла до редколегії 21.02.04

Г.В. Миронова

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ–ПОЧ. ХХ)

З проголошенням незалежності держава почала створювати принципово нові, цілком сприятливі умови для розвитку культури, і, зокрема, видавничої справи. Починаючи з 1991 р. Верховною Радою України було прийнято чимало нормативно–правових актів, що регулюють діяльність органів управління видавничою справою в Україні. Завдяки впровадженню такої низки законів у практику, видавнича справа стала невід’ємною частиною культурної сфери, набула державного значення і офіційного визнання. Для того, щоб визначити, яке ж місце вона займала в певний період історії культури нашої держави, ми спробуємо розглянути розвиток видавничої справи в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Різноманітним аспектам історії розвитку видавничої справи в Україні присвячені роботи таких відомих істориків та бібліографів, як: Д.Гнатюк, О.Загуменна, С.Зворський, О.Клименко, Р.Машталір, Є.Немировський, Н.Рудь, М.Тимошик, М.Феллер, В.Хоню та ін. В той же час правове забезпечення видавничої справи в Україні залишається малодослідженим, що, в свою чергу, визначає актуальність подальшого дослідження у цьому напрямку.

Метою нашої роботи є спроба здійснити історико-правовий огляд розвитку видавничої справи в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Кінець ХІХ – 20-ті роки ХХ ст. в історії української культури має назву «Українське національно–культурне відродження» і відображає процес становлення та розвитку культурно–освітнього та громадсько–політичного життя України. Стартові умови для відродження були кращими у Наддніпрянщині, оскільки тут збереглися традиції державно–автономного устрою. Першорядну роль у продукуванні національної культури, примноженні її здобутків і традицій та активізації культурного процесу відіграли кращі представники українського народу, насамперед інтелігенція, що свідомо гуртувалася з цією метою в товариствах, об’єднаннях, громадах, спілках, зокрема «Просвітах» – громадсько–культурницьких інституціях, що діяли в окремих регіонах України в різний час протягом 1868–1939 рр.

Однією з найбільш активних і плідних «Просвіт» в Наддніпрянській Україні була київська інституція [1, с.1]. Вона, незважаючи на недовгий час своєї діяльності, встигла зробити багато корисних справ в царині видавничої справи, захисту української мови, залучення широких мас до знань і найкращих здобутків вітчизняної і світової культури. Саме видавничій справі, як найбільш важливого і ефективного засобу освідомлювання народних мас київська «Просвіта» приділяла найбільше уваги й досягла в цій сфері вагомих результатів. Найбільш дієвим інструментом реалізації своїх далекоглядних намірів діячі «Просвіти» вбачали друковане слово, акумульоване в книжках для найширших мас в бібліотеках, оскільки саме з їх допомогою було можливим швидке й широке залучення до світла знань всіх верств українського народу, передусім його основної маси — селянства. Загалом за неповних чотири роки «Просвіта» видала 36 народних книжок різноманітної тематики загальним накладом понад 170 000 прим. Вона сприяла створенню низки українських видавничих інституцій, робила спроби вивчати запити й інтереси українських читачів шляхом проведення їх опитувань з допомогою анкет та наукових спостережень за певною схемою, розробленою Д. Колоніусом за участю місцевої інтелігенції [2, с.9]. Під маркою позапартійності товариство проводило в завуальованій формі пропаганду національно-визвольних, демократичних ідей. Тому не випадково владні кола, усвідомлюючи, яку небезпеку для правлячого режиму несла правдива українська книжка, поширювана серед забитих селянських мас, постійно вдавалися до різноманітних адміністративних утисків і заборон, аби перепинити шлях «Просвіти» на периферію. Автор вважає, що постійний брак коштів, відсутність належної уваги з боку тогочасного суспільства до матеріальних потреб товариства не дали можливості «Просвіті» повні реалізувати свій інтелектуальний потенціал у книговидавничій справі.

До українського національно-культурного відродження в галузі видавничої справи також слід віднести діяльність видавництва «Вік» (1894–1919). «Вік» був одним із найбільших тогочасних видавництв: його продукція відіграла значну роль у підвищенні національної свідомості, мала реальний вплив на широкі читацькі кола. Саме зусиллями співробітників видавництва закладено основи професійної діяльності у галузі книговидання, їхніми принципами, зокрема, засадами редакційно-видавничої роботи, користувалися пізніші видавничі осередки [1, с.1]. Питома вага продукції під маркою «Вік» була досить значною. «Вік» не поступався іншим видавництвам не лише за кількісними показниками, але й за тематикою книжкового репертуару, типологічними характеристиками, виховним і культурно-просвітнім впливом видань на читацьке середовище. У продукції видавництва з огляду на специфіку тогочасного авторського і читацького середовища можна виділити декілька основних груп авторів: 1) українські класики; 2) популяризатори й публіцисти; 3) автори наукової та спеціальної літератури [1, с.10]. Серед книжкової продукції під маркою «Вік» є видання, що відповідають потребам читачів різних вікових груп. Більша частина видань призначена для дорослого читача. Оскільки мережа розповсюдження української

книги загалом, і тогочасна книготоргівля зокрема, були ще не досить сталими, уся відповідальність за книгорозповсюдження покладалася на видавничі осередки. Тому, колектив видавництва «Вік» намагався використувувати всі можливості для активізації руху книжкових видань на всіх рівнях, розуміючи необхідність систематичної роботи у ділянці пропагування і поширення української книги. Але, все ж таки, співробітники видавництва «Вік» потрапили за радянських часів до чорного списку діячів «української буржуазії», самі згадки про яких або вилучалися, або були суто негативними.

Також в означений історичний період важливим історичним, економічним, культурним і адміністративно-політичним регіоном України стає Полтавщина. Саме тому активізації книгопоширення у Наддніпрянщині сприяло Полтавське товариство «Просвіта» і сітка товариств в регіоні, які мали 338 бібліотек. Своєю діяльністю вони сприяли наближенню української книги до сільських жителів, проводили роботу в напрямку усвідомлення місцевим населенням рідної мови, літератури, історії, а члени просвітянського союзу «Українська культура» своєю видавничою діяльністю, створенням власної бібліотеки–музею сприяло піднесенню освітянського рівня українців [3, с.15]. Все це свідчило про те, що говорити про застій тогочасної видавничої справи немає підстав.

Таким чином, автор вважає, що поява нових, впливових видавничих осередків у середині 90–х рр. XIX ст. стає відповіддю на потребу протиставити хаотичному процесові попередніх років організоване систематичне книговидання і книгопоширення. У соціально–економічному розрізі цей процес формування сталої книговидавничої системи наприкінці XIX – на початку XXст. пов'язують із зростанням капіталізму на Україні, що сприяло організації національного капіталу. Хоча і з'являються культурні лідери, соціальний і майновий стан яких дозволяє підтримувати розвиток української культури, у тому числі й видавничу галузь, умови існування українських видавців залишалися надто складними. Видавничу діяльність також не слід розглядати поза іншими обставинами, якими у досліджуваній період варто визнати цензурні умови, адже саме існування української книги в умовах Російської імперії час від часу опинялося під загрозою припинення, а діяльність українських видавців перебувала під постійною упередженою увагою цензури.

XX ст., як, мабуть, ніяке інше, дуже насичене різноманітними історичними подіями, характеризується різкою зміною політичних режимів, соціально–економічної ситуації. Звідси різні історичні умови, в яких розвивалася українська культура взагалі, і зокрема видавнича справа. Так, початок XX ст. позначився досить швидким розвитком видавничої справи та книжкової торгівлі, посиленням конкуренції та активізацією демократичної преси. В цей час продовжують свою діяльність такі видавництва як «Вік», «Час», «Криниця», «Просвіта», «Українська школа», «Ранок», видавництва Б. Гринченка, Є. Череповського, І. Самоненка, Л. Ідзиковського, В. Резниченко та інші [4, с.8]. Не зважаючи на всі труднощі друкування української літератури, зокрема на цензурні умови, все ж таки вийшли у світ твори Т.Г. Шевченка, М. Коцюбинського, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянсь-

кої, Панаса Мирного, М. Старицького, І. Нечуя–Левицького та інших українських письменників. В цей час також великої уваги приділяється науковій літературі. Основними центрами її видання були Київський, Харківський та Одеський університети, «Українське наукове товариство у Києві», «Наукове товариство Т.Г. Шевченка у Львові» та «Просвіти», що видавали наукову літературу. На рівні початкової школи було випущено кілька мільйонів примірників україномовних підручників, якими користувалися в школах України ще й через 10 років.

20-ті роки ХХ ст. визначають як період ренесансу в українській видавничій справі. Зростає кількість видань спеціалізованої книготоргівельної періодики, що задовольняли потреби видавничої справи і особливо книжкової торгівлі. Серед них журнали «Голос друку», «Книга», «Книгар», «Бібліологічні вісті», бюлетні торговельних і видавничих організацій. Провідні видавництва розпочали ретроспективний огляд своїх видань [5, с.11]. Широко друкуються твори українських письменників. Однак пізніше, національно-культурне відродження 20-х рр. було жорстоко придушене сталінізмом і увійшло в історію української культури як «розстріляне відродження». Ця сторінка в історії становлення нашої культури є кривавою, тому що більшість культурних діячів того часу трагічно закінчили своє життя. За підрахунками дослідників мартирології української літератури в 20–30 роки ХХ ст., 89 письменників було знищено, 42 померли в ув'язненні, 212 письменників замовкли під страхом репресій, 83 – емігрували з України за кордон, використавши як нагоду для того Другу світову війну, 8 – покінчили життя самогубством, 175 – арештовано та заслано, 7 – померло своєю смертю, 22 – вижили і здебільшого повернулись у літературу. Для знищення української духовної еліти можливості Соловецького концентраційного табору були використані повною мірою. Загалом Україна втратила внаслідок репресій 448 письменників [6, с.156]. Саме відтоді волею історичних обставин українській книзі довелося пройти тернистий, дійсно хресний шлях, виборюючи в умовах бездержавності право на своє існування, бо українська книга в суспільній свідомості завжди уособлювалася з духом волелюбності, опозиційності, свободи і національної гідності.

Отже, аналізуючи вищевикладене, автор вважає за необхідне зробити певні висновки:

– в кінці ХІХ–на початку ХХ ст. в Україні відбувався процес розвитку культурно-освітнього та громадсько-політичного життя. Велику роль в ньому відіграла інтелігенція, що свідомо гуртувалася в товариствах, об'єднаннях, громадах, спілках, з метою примноження національних здобуктів і традицій;

– діяльність київської «Просвіти» в царині видавничої справи була викликана необхідністю протистояння національно свідомої інтелігенції денационалізуючим впливам царату на український народ. «Просвіта» також сприяла створенню інших видавництв, робила спроби вивчати запити й інтереси українських читачів, видавала книжки різноманітної тематики;

– завдяки зусиллям співробітників видавництва «Вік» було закладено основи професійної діяльності у галузі видавничої справи та українського

книговидавництва, всебічно поширювалася українська книга, активізувався рух книжкових видань на всіх рівнях;

– культурні осередки Полтавщини своєю видавничою діяльністю сприяли не тільки наближенню української книги до селянських мас, а й пробудженню, формуванню національної та політичної свідомості народу;

– загалом видавнича діяльність українських видавців знаходилася під постійною упередженою увагою цензури, що не давала їм можливості широко розгорнути свою діяльність;

– на початку ХХ ст. продовжують друкуватися твори відомих українських письменників, набуває поширення видання наукової літератури, друкуються українськомовні підручники для початкових шкіл;

– 20-ті роки ХХ ст. є ренесансом в розвитку української видавничої справи. За цей недовгий час з'являється ціла низка спеціалізованих журналів, бюлетней видавничих організацій, продовжують друкуватися твори українських письменників. Такий розквіт видавничої справи в Україні пізніше був жорстко придушений сталінізмом і увійшов в українську історію як «розстріляне відродження».

Таким чином, у цій роботі була зроблена спроба дати історико-правовий огляд розвитку видавничої справи в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. Але, зважаючи на недостатню розробленість в науці даної теми, є необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Список літератури: 1. Хоню В.В. Діяльність видавництва «Вік» (1894–1919): Становлення видавничої галузі в Україні: Автореф. дис....канд. філ. наук: К., 2000. 2. Зворський С.Л. Видавнича та бібліотечна діяльність Київського товариства «Прогрес» (1906–1920 рр.): Автореф. дис....канд. іст. наук. К., 2000. 3. Дроздова О.В. Видавнича та інформаційно-бібліографічна діяльність просвітницьких осередків Полтавщини (другої половини ХІХ –поч. ХХ ст.): Автореф. дис....канд. іст. наук: К., 2001. 4. Рудь Н.Н. История украинской книги и книгопечатания. (1905–окт. 1917 гг.) Автореф. канд. ист. наук. К., 1972. 5. Загуменна О.І. Становлення та розвиток книго-торгівельної бібліографії в Україні (ХVІІІ – ХХ ст.): Автореф. дис....канд. іст. наук. К., 2002. 6. Бандурка О.М. Триста п'ятдесят років мого життя Х., 2001.

Надійшла до редакції 17.01.04

В.С. Макаручук

РОЗШИРЕННЯ СТАТУСУ СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК, ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДО СКЛАДУ ДЕРЖАВ-ЗАСНОВНИЦЬ ООН ТА ПРОБЛЕМА ЗАХІДНОГО КОРДОНУ СРСР (ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В ОЦІНКАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ)

Незалежна Українська Держава нині є повноправним суб'єктом міжнародного права. Як справедливо зазначалося у програмній доповіді визначного українського знавця міжнародного права В. Василенка на Першому світовому Конгресі українських юристів: «Україна була суб'єктом міжнародного права і в складі Союзу» [1, с.122]. Зрештою, саме цей факт відіграв надзвичайно важливу роль у відомих подіях 1990–1991 рр. Проте свого часу – із зрозумілих причин – радянська сторона не надто наполягала на повній